[بیست و هفت]

- آیا کلام المیزان در ذیل ابو فاختهٔ تامّاست؟

آیا کلام المیزان در در قول ابو فاختة تامّ است؟

صاحب المیزان در ضمن اقوال مفسرین ذیل معنای محکمات و متشابهات، قول ابو فاختة را همراه با قول سعید بن جبیر کنار هم قرار داده و به عنوان دومین قول، نقل فرموده و سپس در کردند:

[کلام علامه طباطبایی]

> و ثانيها عكس الأول و هو أن المحكمات هي الحروف المقطعة في فواتح السور و المتشابهات غيرها. نقل ذلك عن أبي فاختة حيث ذكر في قوله تعالى": هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ: إنهن فواتح السور منها يستخرج القرآن: الم ذلِكَ الْكِتابُ، منها استخرجت البقرة- و الم اللَّهُ لا إِلهَ إِلاَّ هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ، منها استخرجت آل عمران
>
> و عن سعيد بن جبير مثله في معنى قوله": هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ، قال: أصل الكتاب لأنهن مكتوبات في جميع الكتب ، انتهى.
>
> و يدل ذلك على أنهما يذهبان في معنى فواتح السور إلى أن المراد بها ألفاظ الحروف بعنايه أن الكتاب الذي نزل عليكم هو هذه الحروف المقطعة التي تتألف منها الكلمات و الجمل، كما هو أحد المذاهب في معنى فواتح السور.
>
> و فيه: مضافا إلى أنه مبني على ما لا دليل عليه أصلا أعني تفسير الحروف المقطعة في فواتح السور بما عرفت أنه لا ينطبق على نفس الآية فإن جميع القرآن غير فواتح السور يصير حينئذ من المتشابه، و قد ذم الله سبحانه اتباع المتشابه، و عده من زيغ القلب مع أنه تعالى مدح اتباع القرآن بل عده من أوجب الواجبات كقوله تعالى: «وَ اتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ»: الأعراف- 157، و غيره من الآيات[1].

[ترجمه کلام علامه]

دوم عكس تفسير اول است، و آن اين است كه آيات محكم عبارت است از حروف مقطعه در اوايل بعضى از سوره‌ها، و آيات متشابه بقيه قرآن است.

اين تفسير را به ابى فاخته نسبت داده‌اند، كه در تفسير آيه:" هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ" گفته: ام الكتاب، عبارت است از فواتح سور، كه قرآن از آنها استخراج شده، يعنى سوره بقره از "الف، لام، ميم" استخراج شده، و در سوره آل عمران از "الف، لام، ميم اللّه لا اله الا هو الحى القيوم" استخراج شده.
از سعيد بن جبير نقل شده كه نظير اين معنا را براى "ام الكتاب" كرده، و گفته: اصل كتاب اين حروف هستند، چون در همه كتابها وجود دارند.

اين بود گفتار سعيد بن جبير، و از اينجا مى‌فهميم كه ابن عباس (ابو فاختة ظ) و سعيد بن جبير نظرشان در باره رموز اوا سوره‌ها اين بوده كه خداى تعالى خواسته است بفرمايد: قرآن از همين حروفى تشكيل شده كه خود شما با آن سخن مى‌گوييد، و اگر نمى‌پذيريد كه كلام خدا است آيه‌اى مثل آن بياوريد.

اين يكى از وجوهى است كه در معناى حروف مقطعه ذكر كرده‌اند و ليكن علاوه بر اين كه هيچ دليلى بر اين وجه نيست، اين اشكال هم بر آن وارد است، كه با خود آيه شريفه منطبق نيست، چون بنا بر اين وجه، غير از فواتح سور بايد تمامى قرآن متشابه باشد، و خداى تعالى هم در آيه مورد بحث كسانى را كه از متشابهات قرآن پيروى مى‌كنند مذمت نموده، و آن را از انحراف قلب دانسته، نتيجه اين مى‌شود كه مردم موظف باشند هيچيك از آيات قرآن را پيروى نكنند، با اين كه در تعداد زيادى از آيات، مردم را به پيروى از قرآن واداشته و ستوده، و بلكه آن را از واجبترين واجبات شمرده، مانند آيه "وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنْزِلَ مَعَهُ" و آيات ديگر[2].

[بررسى كلام علامه طباطبايى]

سه نكته در اينجا به ذهن مى‌رسد:

١- قول ابو فاخته غير از قول سعيد بن جبير است و ربطى به هم ندارد.

٢- مقصود ابو فاخته اصلا الفاظ حروف مقطعه نيست.

٣- بلى بنابر اين تفسير تمام قرآن غير از حروف مقطعه از متشابهات مى‌شوند اما هرگز قرآن كريم اتّباع متشابهات را به طور مطلق مذمت نفرموده است، كجا قرآن فرموده كه اتّباع متشابه از زيغ قلب است؟! بلكه مى‌فرمايد: آيات قرآن دو قسم است و كسانى كه در قلوب آنها زيغ است **به قصد طلب فتنه و طلب تاويل آنها، سراغ متشابهات مى‌روند**، ولى نمى‌فرمايد مؤمنين نبايد اصلا سراغ فهم متشابهات بروند، بنابر قول ابو فاختة همه آيات قرآن متشابهات هستند اما نبايد كسى به قصد طلب فتنة و تاويل سراغ آنها برود بلكه بايد به قصد فهم صحيح و درك معناى مقصود سراغ آنها برود.

> هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتابَ مِنْهُ آياتٌ مُحْكَماتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتابِ وَ أُخَرُ مُتَشابِهاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ ما تَشابَهَ

> مِنْهُ ابْتِغاءَ الْفِتْنَةِ وَ ابْتِغاءَ تَأْوِيلِهِ وَ ما يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللَّهُ وَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنا وَ ما يَذَّكَّرُ إِلاَّ أُولُوا الْأَلْبابِ**[3]**

و شاهد قول ابو فاخته اینکه در آیه دیگر تمام آیات قرآن را متشابه میدانند: **«الله نزّل احسن الحدیث کتابا متشابها مثانی[4]»**، و لذا صاحب المیزان مجبور شدند بگویند معنای متشابه در این دو آیة فرق میکند[5]![6]

---

[1] المیزان فی تفسیر القرآن، ج3، ص: ۳۳

[2] ترجمه المیزان، ج3، ص: ۵۱

[3] آلعمران : ۷

[4] سورة الزمر، آیه ۲۳

[5]فقوله: «الله نزل أحسن الحدیث» و القرآن الکریم و الحدیث و القول کما فی قوله تعالی: «فلیأتوا بحدیث مثله:» الطور:- ۳۴ ، و قوله: «فبأی حدیث بعده یؤمنون:» المرسلات:- ۵۰ فهو أحسن القول لاشتماله علی محض الحق الذی لا یأتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه، و هو کلامه المجید.

و قوله: «کتابا متشابها» أی یشبه بعض أجزائه بعضا و هذا غیر التشابه الذی فی المتشابه المقابل للمحکم فإنه صفة بعض آیات الکتاب و هذا صفة الجمیع.(المیزان فی تفسیر القرآن، ج۱۷، ص ۲۵۶)

[6] پست ۲۸ و ۲۹ به علت عدم ارتباط با مطالب استاد در متن بالا نیامده است.